TSUE

YASHIL

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

GREEN ECONOMY AND DEVELOPMENT

Social, Economic, Technological, Scientific and Popular Science Journal

2026-YIL / IYUL / 7-SON, II-QISM

Google scholar

RePEc RESEARCH PAPERS IN ECONOMICS

ISSN: 2992-8982

https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/

YASHIL
IQTISODIYOT&TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 2026-yil, iyul.
II-qism

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir oʻrinbosari:
Karimov Norboy Gʻaniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:
Salimov Oqil Umrzoqovich, Oʻzbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, Oʻzbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – Oʻzbekiston doʻstlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat Gʻafforovna, pedagogika fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdugʻaniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoira Azimovna, iqtisodiyot fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Koʻnak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixoʻja oʻgʻli, iqtisodiyot fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), dots.
Faxridinov Zafarjon Faxridin oʻgʻli, Oʻzb. Res. Bosh prokuraturasi HIJQKD boshqarma boshligʻi
Utayev Uktam Choriyevich, Anijon viloyati prokurorining oʻrinbosari
Ochilov Farkhod, Oʻzb. Res. Bosh prokuraturasi IJQK Departamentining Namangan viloyati boshqarmasi boshligʻi
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil oʻgʻli, texnika fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), katta oʻqituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon oʻgʻli, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor oʻgʻli, TDIU katta oʻqituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdukarimova Dinara Rustamxanovna, bank-moliya akademiyasi professori, DSc., professor.
Ikramov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

YASHIL
IQTISODIYOT&TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:
Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhriddinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Fakhridinov Zafarjon Fakhridin ogli, Head of the DCEC under the Prosecutor Genera's Office of the Rep. of Uzb.
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Prosecutor of Anijan Region
Ochilov Farkhod, Head of the Namangan Regional Department of the Department of Internal Affairs of Rep. of Uzb.
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow))
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.
Abdukarimova Dinara Rustamkhanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:
Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:
Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Khusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti

Jurnalning ilmiyligi:

""Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

GERMANIYA VA XITOY TAJRIBASI ASOSIDA O'ZBEKISTONNING YASHIL EKSPORT SALOHIYATINI OSHIRISH YO'NALISHLARI 12
To'xliyeva Gulrux Dovron qizi
Djurayeva Rano Abdullayevna

TASHKILOT MUVAFFAQIYATIDA XODIMLARNI BOSHQARISH VA KUCHLI JAMOANING O'RNI 24
Abdullayeva Dinora Abduali qizi

YASHIL ISH O'RINLARINING IQTISODIY AHAMIYATI VA QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA SOHASIDA YASHIL ISH O'RINLARI TASHKIL ETISH ISTIQBOLLARI 28
Rahmatova Nargizaxon A'zamxonovna
Atoyev Navro'zbek Rinatovich

YO'L XO'JALIGI SOHASINI MOLIYALASHTIRISH HAMDA YO'L AKTIVLARINI BOSHQARISHDA XALQARO TAJRIBA 35
Shikirov Feruz Boxodirovich

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINING INVESTITSIYALASH SAMARADORLIGIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR VA ULARNI QIYOSIY TAHLILI 39
Jo'rayeva Moxinur Axmadjon qizi

HUDUDLARNING QIYOSIY USTUNLIKLARI ASOSIDA YUQORI DAROMADLI ISH O'RINLARINI YARATISH: "HUDUD–IXTISOSLASHUV–KASB–ISH BERUVCHI–DAROMAD" MODELI 49
Abdumukhtarov Anvarjon Akramjonovich

QURILISH XIZMATLARI KO'RSATUVCHI KORXONALARNING IQTISODIY SAMARADORLIGINI SHAKLLANTIRISH SSENARIYLARI 55
Mamadiyev Ahmad Ulashovich

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA O'ZBEKISTON SANOAT KORXONALARIDA ISHLAB CHIQARISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING SOLIQ-BYUDJET MEXANIZMLARI 62
Shokirova Dildora Shoyim qizi

O'ZBEKISTONDA AVTOMOBIL YO'LLARI TARMOG'INING HOZIRGI HOLATI VA YO'L QURILISHI XIZMAT KO'RSATISHINI RIVOJLANISH TENDENSIYALARINI TAHLILI 66
Qurbonov Sharofiddin Xurramovich

ONLAYN VA SKORING TIZIMLARI ORQALI BERILADIGAN TEZKOR KREDITLARNI SUG'URTALASHDAGI YANGI TENDENSIYALAR 73
Yusupov Ruslan Muxtarovich

ASSESSMENT MODEL FOR THE EFFECTIVENESS OF PUBLIC SERVICE TRANSFORMATION IN THE DIGITAL ECONOMY 81
An Kwangmin

BIRLIK DOIRADA ANALITIK FUNKSIYALAR UCHUN YUQORI TARTIBLI DIFFERENSIAL SUBKOORDINATSIYA VA SUPERORDINATSIYA XOSSALARI 87
Jabborov Nasridin Mirzoodilovich
Sadullayeva Gulasal Ulug'bek qizi

SOLID PROPELLANT COMPOSITION AND ITS EFFECT ON THE LAUNCH PERFORMANCE OF MODEL ROCKETS 93
Karimov Mustafo Aminboevich
Berdiyev Usmon Tolib o'g'li

BANKLAR ORQALI KORXONALARNING INVESTITSIYA SAMARADORLIGINI OSHIRISH: O'ZBEKISTON TAJRIBASI 97
Gafurova Dilshoda Farxotovna

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

ANALYSIS OF INVESTMENT ATTRACTION PRACTICES ACROSS ECONOMIC SECTORS 102
Tolqin Imomqulov
Ulugbek Turaqulov

INNOVATSION MEXANIZMLAR ASOSIDA O‘ZBEKISTONDA MIGRATSIYA JARAYONLARINI SAMARALI BOSHQARISH 105
Yoqubjon Toxirov

O‘ZBEKISTONDA ICHKI TURIZM XIZMATLARI BOZORINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA TARKIBIY TAHLILI 109
Muxtarov Botir Abdusattarovich

СТРУКТУРА ФОРМИРОВАНИЯ СТОИМОСТИ В ТЕКСТИЛЬНОЙ И ШВЕЙНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УЗБЕКИСТАНА: СДВИГ ЭКСПОРТНОЙ СТРУКТУРЫ ОТ ПРЯЖИ К ГОТОВОЙ ПРОДУКЦИИ 114
Муниса Турдибаева

OILAVIY KORXONALARNI BOSHQARISHDA ULARNING IQTISODIY MEXANIZMIGA TA’SIR ETUVCHI OMILLARDAN FOYDALANISH TAHLILI 124
Sultonov Bobirmirzo Mavlonjon o‘g‘li

QURILISH MATERIALLARINI ISHLAB CHIQARUVCHI KORXONALARDA ISHLAB CHIQARISH HAJMINI OSHIRISH YO‘NALISHLARI 133
Toshpulatov Asronbek Mutalibovich

KICHIK BIZNES SOHASIGA INVESTITSIYALARNI JALB ETISHNING XORIJIY TAJRIBASI 139
Bolliyev Shamsiddin Tursunmamatovich

O‘QUV MARKAZLARI MISOLIDA ZAMONAVIY VA AN’ANAVIY MARKETINGNING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI 143
Dilshodjon Khikmatov

РОЛЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ФАКТОРА В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ФИНАНСОВ ЧЕРЕЗ ПОВЫШЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ 151
Тожихонов Жавохир Алимджанович

KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI 157
Dadaboyeva Marg‘uba Mamasoliyevna

HUDUDIY SANOAT RIVOJI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING INSTITUTSIONAL VA IQTISODIY VOSITALARI HAMDA KORXONA MEXANIZMINI BAHOLASH USLUBIYOTI 164
Yusupova Nigina Djurayevna

O‘ZBEKISTONDA BOJXONA TO‘LOVLARINING DAVLAT BUDJETI DAROMADLARINI SHAKLLANTIRISHDAGI FISKAL AHAMIYATI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI 169
Fayzullayev Farrux Sharofovich

АНАЛИЗ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА УЧАСТИЯ БАНКОВ В ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТАХ И ВОЗМОЖНОСТИ ЕГО АДАПТАЦИИ В НАЦИОНАЛЬНЫХ УСЛОВИЯХ УЗБЕКИСТАНА 178
Юлдашева Шохсанам Дилмурадовна

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ УПРАВЛЕНИЯ В ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОЙ ЛОГИСТИКЕ (SMART LOGISTICS) 182
Мурадов Бахром Акрамжанович
Машарипов Масуд Нуможонович

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ СТАНДАРТЫ КАК ДРАЙВЕР ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ТРАНСФЕРА: ВЛИЯНИЕ НА ЭКСПОРТНУЮ ПОЛИТИКУ РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАН 187
Тураева Сурия Тельмановна
Мерзаитова Хилола Наби кизи

TURIZM SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISHDA BOJXONA XIZMATLARINI RAQAMLASHTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI 198
Ergashev Qobiljon Ernazarovich

TIJORAT BANKLARIDA RISKKA YO'NALTIRILGAN ICHKI AUDITNI TASHKIL ETISHNING XALQARO STANDARTLAR BILAN INTEGRATSIYALASHGAN ALGORITMI 203
Narziyev Xayotjon Azamatovich
MOLIYAVIY INVESTITSIYALARNING QADRSIZLANISHINI KUTILAYOTGAN KREDIT ZARARLARI (ECL) MODELI ASOSIDA HISOBGA OLISH METODIKASI 210
Jumamurodov To'libay Yeldashbayevich
UZOQ MUDDATLI AKTIVLAR QADRSIZLANISHIDAN KO'RILGAN ZARARLARNI TAN OLISH, TAQSIMLASH VA QAYTA TIKLASH OPERATSIYALARINING HISOB TA'MINOTINI TAKOMILLASHTIRISH 216
Fayzullayev Begzod Baxtiyor o'g'li
YENGIL SANOAT KORXONALARIDA ICHKI AUDIT XIZMATINI TASHKIL ETISHNING OPTIMAL MODELI VA FAOLIYATI SIFATINI BAHOLASH TIZIMI 222
Tojiyeva Shahlo Mahmatmurodovna
DAVLAT MOLIYAVIY NAZORATIDA «XAVF TAHLILI» TUSHUNCHASINING IQTISODIY MOHIYATI VA XAVFLARNI KOMPLEKS TASNIFLASH........ 229
G'ayimov Abdumalik Norbekovich
DAVLAT XARIDLARI AUDITIDA MUHIMLIKNI (MATERIALLIKNI) ANIQLASH USLUBI........ 235
Rajabov Shuxrat Ismayilovich
DAVLAT SEKTORI ICHKI AUDITIDA MUHIMLILIK VA RISK DARAJALARINI ANIQLASH JARAYONLARINI RAQAMLASHTIRISH: BIG DATA VA MASHINAVIY O'RGANISHGA ASOSLANGAN IT-AUDIT PLATFORMASI KONSEPSIYASI........ 241
Ismatillayev Baypo'lat Xushvaqtovich
ICHKI AUDITNING GLOBAL STANDARTLARI TALABLARINI TIJORAT BANKLARI AMALIYOTIGA JORIY ETISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI........ 249
Ismailov Azizbek Madaminovich
AHOLI REAL DAROMADLARINI OSHIRISHNI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISH MEXANIZMLARI........ 258
Toshtemirov Shohruh Toshpo'latovich
SUG'URTA TASHKILOTLARIDA SUG'URTA ISHINI YURITISH XARAJATLARI: TAHLIL VA ANALITIK HISOBNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI 265
Murodov Habibullo Qodir o'g'li
NUKUS SHAHRI MISOLIDA MAHALLALARNING DEMOGRAFIK SIG'IMI ASOSIDA LOKAL XIZMAT KO'RSATISH OBYEKTLARINI NORMATIV LOYIHALASHTIRISHNING IQTISODIY ASOSLARI........ 273
Bauetdinov Berdaq Zinatdin o'g'li
OLIY TA'LIM MUASSASALARINING INSTITUTSIONAL MUSTAQILLIGI VA TASHKILIY SAMARADORLIGI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK........ 278
Berdiyev Sunnatullo Alikulovich
IQTISODIY O'SISH VA EKOLOGIK BARQARORLIKNI TA'MINLASHDA YASHIL FISKAL SIYOSATNI RIVOJLANTIRISHNING XORIJ TAJRIBASI 283
Madaminova Maftuna Baxtiyor qizi
DAVLAT BUDJETIDA SOLIQ TUSHUMLARI O'ZGARISHINING EKONOMETRIK TADQIQOTI (XORAZM VILOYATI MISOLIDA)........ 288
Suvanova Muxlisa Umar qizi
ENERGETIKA RESURSLARIDAN SAMARALI FOYDALANISHNING IQTISODIY-MATEMATIK MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH........ 292
Masharipov Aziz Axmadjanovich
ENERGETIKA INFRATUZILMASI RIVOJLANISHINING HUDUD IQTISODIY O'SISHIGA TA'SIRINI EKONOMETRIK BAHOLASH........ 297
Sadullayev Axmadjon Ikrom o'g'li

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

TOVAR YETKAZIB BERISH ZANJIRINI BOJXONA NAZORATI MAQSADLARIDA BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI VA ULARNING IQTISODIY SAMARADORLIGI 303
Kilichov Nazar Bafoyevich
Ergashev Qobiljon Ernazarovich

VINOCHILIK SANOATI KORXONALARIDA MOLIYAVIY HISOBOT AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI 310
Botirov Lazizbek Botirovich

KATTA MA’LUMOTLAR ASOSIDA TURISTIK XIZMATLARGA BO‘LGAN TALABNI PROGNOZLASHNING IQTISODIY-MATEMATIK MODELINI ISHLAB CHIQISH 314
Temirov Elyor Iskandarovich

TIJORAT BANKLARIDA DEPOZIT BAZASI SAMARADORLIGINING IQTISODIY MOHIYATI 322
Marpatov Shavkat Mavlonxonovich

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARIGA AJRATILAYOTGAN BANK KREDITLARINING IQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLASH 328
Alijonov Ilyosbek Alijonovich

THE ECONOMIC CHARACTERISTICS OF NON-PERFORMING LOANS AND THEIR IMPLICATIONS FOR BANK OPERATIONAL EFFICIENCY 334
Rustamov Jonibek Ravshanbek o‘g‘li

IQTISODIY TARMOQLAR RIVOJIDA TIJORAT BANKLARINING INVESTITSION KREDITLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH 341
Zaynutdinov Bunyodjon Odiljon o‘g‘li

TASHQI SAVDONI BOZOR NAZARIYASI ASOSIDA MINTAQANING BARQAROR RIVOJLANISH OMILLARI 346
Dilnoza Ochilova Ismoil qizi

TO‘QIMACHILIK SANOATIDA INVESTITSION LOYIHALARNING SINERGIK SAMARALARINI BAHOLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH 351
Qurbonov Jasurbek Pozilovich

LOGISTIK TERMINALLAR FAOLIYATINI EKSPERT BAHOLASH USULI ASOSIDA TADQIQ ETISH 357
Zohidov Muhriddin G‘ofurjon o‘g‘li
Jumayev Sherzod Bahrom o‘g‘li

SAMARQAND VILOYATI MISOLIDA XIZMATLAR SOHASINING IJTIMOIYIQTISODIY KO‘RSATKICHLARI VA HUDUDIY TAFOVUTLAR DARAJASI 367
Boboqulov Sanjar Baxronkulovich
Sherzodova Diyora Sherzod qizi

QASHQADARYO VILOYATINING IJTIMOIYIQTISODIY OMILLARNING AHOLI FAROVONLIGIGA TA’SIRINI STATISTIK BAHOLASH 373
Maxmatqulova Hikoyat G‘iyosiddin qizi

DIGITAL NOMADS AND THE CHANGING FACE OF GLOBAL TOURISM 379
Sirojiddinova Shahrizoda Davronovna

O‘ZBEKISTON TIJORAT BANKLARIDA RAQAMLI BANK XIZMATLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI 385
Sharipov Tohir Miraximovich

URGANCH JAMOAT TRANSPORTI YO‘NALISHLARINING MURAKKABLIK DARAJASINI BAHOLASH USLUBI 390
Abdullayeva Shahzodaxon Fazliddin qizi

AUDIT O‘TKAZISH USLUBIYOTINI KORXONANI HAYOTIY AYLANISH BOSQICHLARI TAHLILI ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH: USLUBNING MOHIYATI 395
Muydinov Erkin Djamaldinovich

HUDUDLARNING IJTIMOIY-IQTISODIY RIVOJLANISHINI BOSHQARISHDA KLASTERLARNI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI 399
Raximov Jo‘rabek Raximovich
MINTAQA IQTISODIYOTINI INVESTITSION JOZIBADORLIGINI OSHIRISH OMILLARI 405
Mahmatrayimov Shahzod
HUDUDLAR IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISH JARAYONLARIDA RAHBAR KADRLAR SAMARADORLIGINI BAHOLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH 410
Bekchanov Davron Masharipovich
O‘ZBEKISTON TASHQI SIYOSATIDA KO‘P VEKTORLILIK: XITOY, ROSSIYA VA G‘ARB O‘RTASIDA MUVOZANATNI TA’MINLASH STRATEGIYASI 419
Omonova Maxliyo
Haydarova Malika
QISHLOQ XO‘JALIGIDA INNOVATSIYALARNI JORIY ETISHNING ILMIY-USLUBIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI 423
Djalalova Durdona Dilshodbekovna
QURILISHDAGI IQTISODIY TEJAMKORLIK ASOSIDA LEGO G‘ISHT MATERIALLARINI TAHLIL QILISH 427
Askarov Xasanjon
RIVOJLANGAN DAVLATLARDA YER VA SUV RESURSLARINI INTEGRATSIYALASHGAN BOSHQARISH TAJRIBASI 432
Matkarimov Mansur

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

IQTISODIYOT ЭКОНОМИКА ECONOMY

RIVOJLANGAN DAVLATLARDA YER VA SUV RESURSLARINI INTEGRATSIYALASHGAN BOSHQARISH TAJRIBASI

Matkarimov Mansur
Ma'mun universiteti dotsenti,
matkarimov_mansur1@mamunedu.uz

Abstract. The article analyzes modern approaches to the integrated management of land and water resources in developed countries. In particular, the experiences of the European Union, the United States, Israel, and Australia are examined. Their legal and regulatory frameworks, institutional management mechanisms, methods of efficient resource use, and practices aimed at ensuring environmental sustainability are comparatively analyzed. The study identifies the common and distinctive features of these countries' experiences and develops scientific conclusions and practical recommendations regarding effective approaches to integrated land and water resources management and the possibilities of applying them under national conditions.

Keywords: integrated land and water resources management, institutional management mechanisms, methods of efficient resource use, comprehensive land and water resources management.

Annotatsiya. Maqolada rivojlangan davlatlarda yer va suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarishning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilingan. Xususan, Yevropa Ittifoqi, AQSh, Isroil va Avstraliya tajribalari o'rganilib, ularning huquqiy-me'yoriy asoslari, institutsional boshqaruv mexanizmlari, resurslardan samarali foydalanish usullari hamda ekologik barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan amaliyotlari qiyosiy tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida mazkur mamlakatlar tajribasining umumiy va o'ziga xos jihatlari aniqlanib, yer va suv resurslarini kompleks boshqarish bo'yicha samarali yondashuvlar hamda ularni milliy sharoitda qo'llash imkoniyatlari yuzasidan ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: yer va suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarish, institutsional boshqaruv mexanizmlari, resurslardan samarali foydalanish usullari, yer va suv resurslarini kompleks boshqarish.

Аннотация. В статье анализируются современные подходы к комплексному управлению земельными и водными ресурсами в развитых странах. В частности, изучается опыт Европейского союза, США, Израиля и Австралии, проводится сравнительный анализ их нормативно-правовых основ, институциональных механизмов управления, методов эффективного использования ресурсов и практик, направленных на обеспечение экологической устойчивости. В результате исследования выявлены общие и специфические аспекты опыта этих стран, а также разработаны научные выводы и практические рекомендации по применению эффективных подходов к комплексному управлению земельными и водными ресурсами в национальных условиях.

Ключевые слова: комплексное управление земельными и водными ресурсами, институциональные механизмы управления, методы эффективного использования ресурсов, интегрированное управление земельными и водными ресурсами.

KIRISH

Iqlim o'zgarishi hamda tabiiy resurslarga bo'lgan talabning keskin oshishi yer va suv resurslarini samarali boshqarishni dolzarb masalaga aylantirmoqda. Ushbu resurslarning o'zaro chambarchas bog'liqligi ularni alohida emas, balki integratsiyalashgan yondashuv asosida boshqarishni taqozo etadi. Yer va suv resurslarini integratsiyalashgan holda boshqarish iqtisodiy rivojlanish, ekologik barqarorlik va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Jahon amaliyotida Yevropa Ittifoqi, AQSh, Isroil va Avstraliya yer va suv resurslarini boshqarishning samarali modellari bilan ajralib turadi. Mazkur davlatlarda ilg'or qonunchilik, institutsional boshqaruv tizimlari, zamonaviy texnologiyalar, raqamli monitoring vositalari hamda yer va suv resurslaridan foydalanishni muvofiqlashtirish

mexanizmlari keng joriy etilgan. Ushbu tajribalar tabiiy resurslarni muhofaza qilish bilan birga, ulardan foydalanishning iqtisodiy samaradorligini oshirish va ekologik muvozanatni saqlashga xizmat qilmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi yer va suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarish bo'yicha mavjud tajribalarni o'rganish, ularning o'ziga xos xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish, samarali boshqaruv mexanizmlarini aniqlash hamda ularni O'zbekiston sharoitida qo'llash imkoniyatlari yuzasidan ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar shakllantirishdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Yer va suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarish, raqamli texnologiyalar hamda aqlli boshqaruv tizimlari bo'yicha mahalliy tadqiqotlar olib borilgan. A. Abdug'aniyevning izlanishlarida suv resurslarini boshqarish hamda yashil iqtisodiyotning suv siyosati bilan integratsiyalashuvi masalalari yoritilgan. Sh. Zokirovning tadqiqotlari esa suv resurslaridan samarali foydalanish va raqamli texnologiyalarni tatbiq etish masalalariga bag'ishlangan.

So'nggi yillarda O'zbekiston olimlari tomonidan yer va suv resurslarini boshqarishda raqamli texnologiyalarni joriy etish masalasiga qiziqish sezilarli darajada oshgan. Tadqiqotlarda suv resurslari harakatini real vaqt rejimida kuzatish, suv yo'qotishlarini aniqlash va boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonini tezlashtirish imkoniyatlari ko'rsatib berilgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali suv taqsimotida shaffoflikni oshirish va inson omilining salbiy ta'sirini kamaytirish mumkinligi ta'kidlangan.

Iqlim o'zgarishi sharoitida yer va suv resurslaridan foydalanish masalalariga bag'ishlangan Sh. Yusupov va D. Tursunovning izlanishlarida suv resurslaridan foydalanishning tarixiy jarayoni iqtisodiy omillar bilan bog'liq holda o'rganilgan. A. Sultonov va F. Rahimovning tadqiqotlarida esa suv resurslaridan samarali foydalanish hamda yashil iqtisodiyotga o'tish masalalari tahlil qilingan.

Yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanish doirasida yer va suv resurslaridan foydalanish samaradorligi masalalariga bag'ishlangan M.A. Masharipova va I.Y. Rudenkoning tadqiqotlarida yashil iqtisodiyotni boshqarish, resurslardan oqilona foydalanish hamda ekologik barqarorlikni ta'minlash yo'nalishlari tahlil qilingan. A.V. Vaxabov va Sh.X. Xajibakiyevning ishlarida yashil iqtisodiyotga o'tish tajribasi, yashil iqtisodiyotni rivojlantirish strategiyasi hamda uning rivojlanish bosqichlari haqida fikr yuritilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda umumiy va maxsus ilmiy tadqiqot usullaridan kompleks tarzda foydalanildi. Jumladan, tahlil va sintez, taqqoslash va guruhlash hamda statistik tahlil metodlari qo'llanildi. Maqola matnini tayyorlash, ma'lumotlarni tizimlashtirish va uslubiy jihatdan takomillashtirish jarayonida sun'iy intellekt vositalaridan 10 foizgacha foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Yer va suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarish (IWRM) konsepsiyasi rivojlangan davlatlarda ekologik barqarorlik, resurslardan foydalanish samaradorligi va qishloq xo'jaligi raqobatbardoshligini ta'minlashning muhim vositasi sifatida shakllangan. Ushbu tajribalarni tahlil qilish O'zbekiston sharoitida yer va suv resurslarini boshqarish metodologiyasini takomillashtirish uchun ilmiy-amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- havza tamoyiliga asoslangan boshqaruv;
- qat'iy ekologik standartlar;
- iqtisodiy rag'batlantirish mexanizmlarining rivojlanganligi;
- raqamli monitoring va ma'lumotlar tizimlarining keng qo'llanilishi;
- manfaatdor tomonlar ishtirokining yuqori darajasi.

Yevropa Ittifoqida yer va suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarish tabiiy resurslarni alohida emas, balki ularning o'zaro bog'liqligini hisobga olgan holda yagona tizim sifatida boshqarishga asoslangan yondashuvdir. Ushbu yondashuv yer va suv resurslarining bir-biriga bevosita ta'sir ko'rsatishini e'tirof etadi. Masalan, qishloq xo'jaligida yerga noto'g'ri ishlov berish suvning ifloslanishiga, o'rmonlarning kesilishi suv rejimining o'zgarishiga, shaharsozlik esa suv oqimlari va toshqin xavfining ortishiga olib keladi. Shu sababli mazkur resurslarni birgalikda boshqarish zarur, deb qaraladi.

Yevropa Ittifoqida yer va suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarish konsepsiyasi, asosan, “Suv bo'yicha doiraviy direktiva”ga (Water Framework Directive) asoslanadi. Ushbu hujjatga ko'ra, suv resurslarini boshqarish daryo havzasi darajasida amalga oshirilishi, yerdan foydalanish siyosati suvning sifati va miqdoriga moslashtirilishi hamda ekologik holatni yaxshilash ustuvor vazifa sifatida belgilanishi lozim.

Yevropa Ittifoqida yer va suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarishda quyidagi tamoyillarga rioya qilinadi:

a) Daryo havzasi yondashuvi. Suv va yer resurslari ma’muriy chegaralar bo‘yicha emas, balki tabiiy hududlar asosida boshqariladi. Bunga Dunay daryosi havzasini misol qilib keltirish mumkin.

b) Ekotizimga asoslangan boshqaruv. Tabiiy muvozanatni, jumladan, botqoqliklar, o‘rmonlar va daryo ekotizimlarini saqlashga alohida e’tibor qaratiladi.

c) Sektorlararo integratsiya. Qishloq xo‘jaligi, sanoat, energetika va shaharsozlik kabi sohalarning faoliyati o‘zaro muvofiqlashtiriladi.

d) “Ifloslantiruvchi to‘laydi” tamoyili. Yer va suv resurslarini ifloslantirgan subyekt yetkazilgan zararni qoplash bilan bog‘liq xarajatlarni o‘z zimmasiga oladi.

Yer va suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarishning amaliy mexanizmlari sifatida quyidagilarni ko‘rsatish mumkin:

- daryo havzalarini boshqarish rejalari (River Basin Management Plans — RBMP), ya’ni har bir havza uchun kompleks rejalar ishlab chiqish;
- yerdan foydalanishni rejalashtirish;
- oqova suvlarni tozalash va nazorat qilish;
- qishloq xo‘jaligida ekologik standartlarni qo‘llash;
- toshqin va qurg‘oqchilikni boshqarish dasturlarini amalga oshirish.

Yevropa tajribasida yer va suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarishning afzalliklari sifatida suv sifatining yaxshilanishi, tuproq degradatsiyasining kamayishi, toshqinlar va ekologik xavflarning pasayishi hamda resurslardan samarali foydalanishning ta’minlanishini ko‘rsatish mumkin. Yevropa Ittifoqida yer va suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarish ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy omillarni birlashtiruvchi kompleks tizim bo‘lib, resurslarni uzoq muddatli va barqaror boshqarishga xizmat qiladi.

AQShda yer va suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarish (IWRM) Yevropa Ittifoqidagidek yagona markazlashgan modelga emas, balki federal, shtat va mahalliy darajalardan iborat ko‘p qatlamli tizimga asoslanadi. Shu sababli ushbu tizim ancha moslashuvchan, biroq ayrim hollarda murakkab ham hisoblanadi. AQSh tajribasining asosiy jihatlari quyidagilardan iborat:

1. Havza asosidagi boshqaruv. AQShda ham yer va suv resurslarini boshqarish ko‘pincha daryo havzalari asosida amalga oshiriladi. Masalan, Missisipi daryosi havzasi (Mississippi River Basin) va Kolorado daryosi havzasi (Colorado River Basin) kabi yirik havzalar alohida boshqaruv rejalariga ega. Turli shtatlar va tashkilotlar ushbu havzalar doirasida o‘zaro hamkorlik qiladi. Havza yondashuvi yer, suv va ekotizimlarni birgalikda ko‘rib chiqish imkonini beradi.

2. Kuchli qonunchilik bazasi. AQShda IWRM bir nechta muhim qonunlarga asoslanadi. Jumladan, “Toza suv to‘g‘risidagi qonun” (Clean Water Act) suv sifatini tartibga soladi. “Milliy ekologik siyosat to‘g‘risidagi qonun” (National Environmental Policy Act) esa loyihalarning atrof-muhitga ta’sirini baholashni talab qiladi. Ushbu qonunlar yer va suv resurslaridan foydalanishni ekologik mezonlar bilan bog‘laydi.

3. Federal va shtat vakolatlarining taqsimlanishi. AQSh boshqaruv tizimida federal darajada asosiy siyosat va standartlar ishlab chiqiladi, shtatlar darajasida suvdan foydalanish, ruxsatnomalar berish va resurslarni boshqarish masalalari hal etiladi, mahalliy darajada esa amaliy loyihalar bajariladi. Ushbu model moslashuvchan bo‘lsa-da, ayrim hollarda boshqaruvni muvofiqlashtirish qiyinlashishi mumkin.

4. Bozor mexanizmlari va suv huquqlari. Mazkur boshqaruv tizimida, ayniqsa, g‘arbiy shtatlarda “kim birinchi foydalansa, o‘sha ustuvor” tamoyili hamda suvdan foydalanish huquqlarini sotish yoki ijaraga berish imkoniyati keng qo‘llaniladi. Ushbu tizim suvdan samarali foydalanishni rag‘batlantiradi, biroq tengsizlik bilan bog‘liq muammolarni ham keltirib chiqarishi mumkin.

5. Qishloq xo‘jaligi va yer boshqaruvining integratsiyasi. Ushbu yo‘nalishda yer va suv resurslarining integratsiyasi irrigatsiya tizimlarini takomillashtirish, tuproqni muhofaza qilish hamda suvni tejovchi texnologiyalarni joriy etish orqali amalga oshiriladi.

6. Ekotizimlarni tiklash, texnologiyalarni qo‘llash, monitoring va iqlim o‘zgarishiga moslashish. AQShda ko‘plab yirik ekologik loyihalar amalga oshirilgan bo‘lib, Chesapeake ko‘rfazini tiklash dasturi va Everglades hududini qayta tiklash loyihasi bunga yaqqol misol bo‘la oladi. Ushbu loyihalar doirasida suv sifati, biologik xilma-xillik va yer resurslari o‘zaro bog‘liq holda boshqariladi.

AQShda geografik axborot tizimlari (GIS), masofadan zondlash va real vaqt rejimida monitoring olib borish tizimlari keng qo‘llaniladi. Boshqaruv qarorlari ko‘p jihatdan ilmiy tadqiqotlar va zamonaviy ma’lumotlarga asoslanadi. Bundan tashqari, mamlakatning g‘arbiy hududlarida suv tanqisligi jiddiy muammo hisoblanadi. Kolorado daryosi suvlarini taqsimlash bo‘yicha murakkab kelishuvlar ishlab chiqilgan. Shuningdek, suvdan qayta foydalanish va qurg‘oqchilikka moslashish strategiyalari ham keng qo‘llaniladi.

Isroil yer va suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarish (IWRM) bo‘yicha dunyodagi eng samarali va innovatsion modellardan birini yaratgan. Ushbu mamlakat suv tanqisligi sharoitida texnologiyalar, qat’iy

boshqaruv va suvdan qayta foydalanish orqali yuqori natijalarga erishgan. Isroil tajribasining asosiy jihatlari quyidagilardan iborat:

1. Markazlashgan boshqaruv tizimi. Isroilda suv resurslari to'liq davlat nazoratida bo'lib, barcha suv manbalari davlat mulki hisoblanadi. Yagona boshqaruvchi organ — Isroil suv boshqarmasi (Israel Water Authority) hisoblanadi. Suv taqsimoti markazlashgan holda rejalashtiriladi. Natijada resurslardan optimal va adolatli foydalanish imkoniyati yaratiladi.

2. Suvdan qayta foydalanish bo'yicha yetakchilik. Isroilda oqova suvlarning qariyb 85–90 foizi qayta ishlanadi va ularning asosiy qismi qishloq xo'jaligida foydalaniladi. Ushbu tizimning markaziy loyihalaridan biri "Shafdan" oqova suvlarni tozalash inshooti bo'lib, uning faoliyati orqali chuchuk suvga bo'lgan bosim keskin kamayadi.

3. Tomchilatib sug'orish texnologiyasi. Ushbu texnologiya Isroil qishloq xo'jaligida katta burilish yasagan. Qishloq xo'jaligida tomchilatib sug'orish usuli keng qo'llaniladi. Mazkur yo'nalishdagi asosiy innovatorlardan biri "Netafim" kompaniyasi hisoblanadi. Uning texnologiyalari asosida suv sarfi 30–60 foizgacha tejaladi, hosildorlik oshadi va tuproq degradatsiyasi kamayadi.

4. Dengiz suvini chuchuklashtirish. Isroil suv ta'minotining katta qismini dengiz suvini chuchuklashtirish orqali ta'minlaydi. Mamlakatda yirik zavodlar, jumladan, "Sorek" va "Ashkelon" chuchuklashtirish zavodlari muhim ahamiyatga ega. Natijada ichimlik suvining 50 foizdan ortiq qismi chuchuklashtirilgan suv hisobidan ta'minlanadi va iqlim sharoitlariga bog'liqlik kamayadi.

5. Milliy suv tarmog'ining integratsiyasi. Isroilda yagona suv ta'minoti tizimi shakllantirilgan. "National Water Carrier" — Milliy suv tashuvchisi orqali suv butun mamlakat bo'ylab taqsimlanadi. Isroil shimolidagi suv resurslari janubiy hududlarga yetkazib beriladi. Bu yer va suv resurslarini geografik jihatdan integratsiyalash imkonini beradi.

6. Suv narxlari va iqtisodiy mexanizmlar. Isroilda suv iste'molchilarga to'lov asosida yetkazib beriladi. Suv uchun differensial tariflar mavjud bo'lib, qishloq xo'jaligi, sanoat va aholi uchun turli narxlar belgilanadi hamda suvni tejash rag'batlantiriladi. "Ifloslantiruvchi to'laydi" tamoyiliga qat'iy amal qilinadi.

7. Monitoring va innovatsiyalar. Suv resurslarini boshqarishda yuqori texnologiyalar keng qo'llaniladi. Bunda real vaqt rejimida monitoring olib boriladi, sun'iy intellekt asosida suv taqsimoti amalga oshiriladi va ilmiy tadqiqotlar natijalari amaliyotga joriy etiladi.

8. Qishloq xo'jaligi va yer boshqaruvining integratsiyasi. Yer va suv resurslari o'zaro bog'liq holda boshqariladi. Bunda suv ta'minotiga mos ekinlar tanlanadi, cho'l hududlarida dehqonchilik rivojlantiriladi va suv tejovchi agrotexnologiyalar keng qo'llaniladi.

9. Iqlim o'zgarishiga moslashuv. Isroil doimiy suv tanqisligi sharoitida faoliyat yuritadi. Shu sababli qurg'oqchilikka chidamli tizimlar yaratilgan, suvni qayta ishlatish va chuchuklashtirish jarayonlari kompleks tarzda amalga oshiriladi hamda ehtimoliy xavflarga oldindan tayyorgarlik ko'rish ishlari muntazam tashkil etiladi.

Avstraliya yer va suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarish (IWRM) bo'yicha, ayniqsa, qurg'oqchil hududlarda samarali faoliyat ko'rsatadigan modelni yaratgan. Ushbu tajriba suv tanqisligi, iqlim o'zgarishi va qishloq xo'jaligi bosimi sharoitida shakllangan. Avstraliya tajribasi quyidagi o'ziga xos xususiyatlarga ega:

1. Havza asosida boshqaruv (Murray–Darling modeli). Avstraliyada IWRMning markazida yirik Murray–Darling havzasi turadi. Ushbu hudud mamlakat qishloq xo'jaligining asosiy qismini qamrab oladi. Havza boshqaruvining asosiy xususiyatlari suv taqsimoti limitlarining belgilanishi, ekologik ehtiyojlar uchun suv ajratilishi hamda federal hukumat va shtatlar o'rtasidagi hamkorlik bilan tavsiflanadi.

2. Suv bozori tizimi. Avstraliya dunyodagi eng rivojlangan suv bozorlaridan biriga ega. Suvdan foydalanish huquqlari aniq belgilangan bo'lib, fermerlar ushbu huquqlarni sotishi yoki ijaraga berishi mumkin. Natijada suv resurslari ulardan eng samarali foydalanuvchilarga yo'naltiriladi va qurg'oqchilik davrida tizimning moslashuvchanligi oshadi.

3. Qat'iy rejalashtirish va limitlar. Mamlakatda suvdan foydalanish qat'iy nazorat qilinadi. Havzalar bo'yicha suv olish limitlari belgilanadi, uzoq muddatli rejalashtirish amalga oshiriladi va ekologik talablar majburiy hisoblanadi. Bu suv resurslaridan ortiqcha foydalanishning oldini olishga xizmat qiladi.

4. Ekologik oqimlarni ta'minlash. Avstraliya modelida ekologik barqarorlikka ustuvor ahamiyat beriladi. Unga ko'ra, daryolarda zarur minimal suv oqimini saqlash uchun suv ajratiladi, botqoqliklar va ekotizimlar muhofaza qilinadi. Bu IWRMning muhim elementlaridan biri hisoblanadi.

5. Kuchli monitoring va ilmiy asos. Mamlakatda boshqaruv qarorlari ilmiy ma'lumotlarga asoslanadi. Real vaqt rejimida ishlaydigan monitoring tizimlari joriy etilgan, gidrologik modellashtirish amalga oshiriladi hamda ochiq ma'lumotlar siyosati yuritiladi.

6. Qishloq xo'jaligi bilan integratsiya. Yer va suv resurslari o'zaro bog'liq holda boshqariladi. Bunda suv tejovchi sug'orish texnologiyalarini joriy etish, ekinlar tarkibini optimallashtirish va suvdan foydalanish samaradorligini oshirishga qaratilgan ishlar amalga oshiriladi. Ayniqsa, paxta va don yetishtirishga muhim ahamiyat qaratiladi.

7. Iqlim o'zgarishiga moslashuv. Avstraliya tez-tez qurg'oqchilikka duch keladi. Shu sababli uzoq muddatli suv strategiyalari ishlab chiqilgan, suv manbalarini diversifikatsiya qilish choralari amalga oshirilgan hamda xavflarni boshqarish tizimi qat'iy belgilangan.

8. Jamoatchilik va manfaatdor tomonlarning ishtiroki hamda qonunchilik asoslari. Boshqaruv jarayonida fermerlar, mahalliy hamjamiyatlar va ekologik tashkilotlar faol ishtirok etadi. Bu qabul qilinayotgan qarorlarning jamoatchilik tomonidan qo'llab-quvvatlanishiga xizmat qiladi. Sohadagi asosiy qonunchilik hujjati 2007-yilda qabul qilingan "Suv to'g'risida"gi qonun (Water Act 2007) hisoblanadi. Mazkur qonun havza boshqaruvini tartibga soladi hamda ekologik va iqtisodiy manfaatlar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga xizmat qiladi.

O'zbekiston qishloq xo'jaligi uchun Global suv hamkorligi tomonidan tavsiya etilgan IWRM tamoyillarining amaliy ahamiyati katta. Rivojlangan davlatlar tajribasini O'zbekiston sharoitida ham qo'llash mumkin. Jumladan, quyidagi yo'nalishlarda:

- havza darajasida boshqaruvni kuchaytirish;
- suv tejovchi texnologiyalarni subsidiyalash;
- suvdan foydalanish samaradorligini iqtisodiy jihatdan rag'batlantirish;
- raqamli monitoring va GIS tizimlarini joriy etish;
- ekologik limitlarni bosqichma-bosqich kuchaytirish.

Biroq ilg'or tajribalarni to'liq ko'chirish emas, balki ularni milliy sharoitga moslashtirish zarur. O'zbekistonning iqlim sharoiti, transchegaraviy daryolarga bog'liqligi hamda sug'oriladigan yerlar ulushining yuqoriligi boshqaruv mexanizmlarini moslashuvchan tarzda ishlab chiqishni talab etadi.

Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, yer va suv resurslarini bir-biridan alohida boshqarib bo'lmaydi, chunki ular o'zaro uzviy bog'liq yagona ekotizimni tashkil etadi. Zamonaviy boshqaruvda "dekoupling" samarasi, ya'ni iqtisodiy o'sishni tabiiy resurslar iste'molining ortishidan ajratish asosiy strategik maqsadlardan biri hisoblanadi. Quyida rivojlangan davlatlarning yer va suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarish (ISRB/IWRM) tajribasi qiyosiy jihatdan tahlil qilindi (1-jadvalga qarang).

1-jadval

Rivojlangan davlatlarda yer va suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarish tajribasining qiyosiy tahlili

Davlat / mintaqa	Boshqaruv strategiyasi va yondashuvi	Qo'llaniladigan mexanizmlar va dastaklar	Erishilgan natijalar va o'ziga xos jihatlar
Yevropa Ittifoqi (Yel)	Suv ramka direktivasi (WFD) va Yevropa yashil bitimi asosidagi kompleks yondashuv.	Yer osti suvlarini muhofaza qilishni yer ko'lamli rejalashtirishga integratsiya qilish (Activities permitted cartography).	Sanoatda yopiq siklli iqtisodiyotga o'tish (qayta ishlangan materiallarning ulushi oshishi) va SO2 emissiyasini keskin kamaytirish.
AQSh (Potomak daryosi havzasi misolida)	Integratsiyalashgan suv resurslarini rejalashtirish (IWRM) va manfaatdor tomonlar ishtiroki.	Huquqiy (monitoring, litsenziyalash), dasturiy (ta'lim, hamkorlik) va moliyaviy dastaklar.	Yer boshqaruvining suv sifati va miqdoriga ta'sirini doimiy baholash; "aqlli" geoaxborot tizimlaridan (ArcGIS) foydalanish.
Isroil	"Yashil o'sish" modeli doirasida ekoinnovatsiyalarni ommalashtirish.	Soliqqa tortish, davlat xaridi va texnik tartibga solish orqali resurs tejamkor texnologiyalarni rag'batlantirish.	Qayta tiklanadigan energiya manbalarining keng tarmoqli tizimini rivojlantirish va energiya samaradorligini oshirish.
Avstraliya	Energetika va resurslar strategiyasi asosida "yashil" texnologiyalarni rivojlantirish.	Tiklanadigan energiya sohasida xalqaro patentlar olish bo'yicha yetakchilik (innovatsion yondashuv).	Issiqxona gazlarini 2050 yilgacha 80%ga qisqartirish maqsadi va yuqori texnologik energiya tejamkorligi.

Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, yer va suv resurslarini boshqarishda ma'muriy, iqtisodiy va axborot dastaklarini kompleks qo'llash eng yuqori samarani beradi. Iqtisodiy dastaklar resurslardan foydalanganlik uchun soliqlar va jarimalarni qo'llash, aksincha, "yashil" texnologiyalarni joriy etish uchun imtiyozli kreditlar berish orqali kompaniyalarning xulq-atvorini o'zgartirishga xizmat qiladi. Institutsional yondashuv doirasida suv havzalari miqyosida yer egalari, fermerlar va sanoat korxonalari o'rtasida o'zaro manfaatli foydani taqsimlash tamoyili qo'llaniladi. Texnologik integratsiyada esa ISRB jarayonida masofadan zondlash, geoaxborot tizimlari va raqamli monitoring ma'lumotlarning shaffofligini ta'minlaydi.

Rivojlangan davlatlar tajribasini O‘zbekiston qishloq xo‘jaligiga moslashtirish

Yer resurslarini boshqarish bo‘yicha rivojlangan mamlakatlar tajribasini O‘zbekiston qishloq xo‘jaligiga moslashtirish ilg‘or yondashuvlarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirib olishni emas, balki ularni mahalliy sharoitga, jumladan, iqlim, suv tanqisligi, yer tuzilishi va institutsional tizimga mos holda joriy etishni anglatadi. Aks holda, samarali ishlaydigan model ham kutilgan natijani bermasligi mumkin.

O‘zbekistondagi asosiy muammolardan biri suv resurslarining cheklanganligidir. Shu sababli integratsiyalashgan suv resurslarini boshqarish tamoyillarini joriy etish, suv ta’minotidan kelib chiqib ekinlarni joylashtirish, paxta va guruch kabi suv talabchan ekinlar yetishtirishni optimallashtirish, tomchilatib sug‘orish hamda suv tejovchi texnologiyalarni kengaytirish muhim ahamiyatga ega.

Bundan tashqari, raqamli kadastr va monitoring tizimini rivojlantirishga ham katta e’tibor qaratish zarur. Bunda yer hisobini GIS asosida to‘liq raqamlashtirish, masofadan zondlash orqali ekinlar va yerlarning holatini kuzatish, yer ajratish va nazorat qilish jarayonlarida shaffoflikni oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekistonda yer resurslaridan foydalanishda iqtisodiy rag‘batlantirish mexanizmlarini kuchaytirish uchun yer solig‘ini yer unumdorligi va undan foydalanish samaradorligiga bog‘lash, suvni tejagan fermerlarni subsidiyalar bilan qo‘llab-quvvatlash hamda ijara munosabatlari va mahsulot yetishtirish erkinligi kabi bozor mexanizmlarini rivojlantirishga e’tibor qaratish zarur.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, yer va suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarish samarali huquqiy asoslar, rivojlangan institutsional tizim, ilmiy yondashuv hamda zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash orqali amalga oshiriladi. Qiyosiy tahlil ushbu davlatlarning boshqaruv modellarida ayrim farqlar mavjud bo‘lsa-da, ularni yagona maqsad — tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ekologik barqarorlikni ta’minlash hamda suv va yer resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish birlashtirib turishini ko‘rsatdi.

Shuningdek, Isroilning suv tejovchi texnologiyalari, Avstraliyaning havza tamoyiliga asoslangan boshqaruv modeli, AQShning ko‘p bosqichli institutsional tizimi hamda Yevropa Ittifoqining integratsiyalashgan ekologik siyosati yer va suv resurslarini boshqarishdagi samarali amaliyotlar sifatida baholandi. Ushbu tajribalarni milliy sharoit hamda tabiiy-iqtisodiy xususiyatlarni inobatga olgan holda moslashtirish yer va suv resurslarini boshqarish samaradorligini oshirish, ekologik xavfsizlikni mustahkamlash hamda barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi. Rasmiy ma’lumotlar [Elektron resurs]. – URL: https://gov.uz/oz/agro (murojaat qilingan sana: 26.07.2026).
2. O‘zbekiston Respublikasi Suv xo‘jaligi vazirligi. Rasmiy ma’lumotlar [Elektron resurs]. – URL: https://gov.uz/oz/suvchi (murojaat qilingan sana: 26.07.2026).
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 10-iyuldagi “O‘zbekiston Respublikasi suv xo‘jaligini rivojlantirishning 2020–2030-yillarga mo‘ljallangan konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF–6024-son Farmoni [Elektron resurs]. – URL: https://lex.uz/docs/-4892953 (murojaat qilingan sana: 26.07.2026).
4. Abdug‘aniyev A. Yer va suv resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirishning iqtisodiy omillari : monografiya. – Toshkent : Iqtisodiyot, 2018.
5. Masharipova M.A., Rudenko I.Y. Atrof-muhit va tabiiy resurslar iqtisodiyoti : darslik. – Urganch : Khwarezm Publication, 2025. – 260 b.
6. Martínez-Santos P., Aldaya M.M., Llamas M.R. Integrated Water Resources Management in the 21st Century: Revisiting the Paradigm. – 1st ed. – Boca Raton : CRC Press, 2019. – ISBN 978-1-138-07186-5.
7. Loucks D.P., van Beek E. Water Resource Systems Planning and Management. – [Nashr joyi ko‘rsatilmagan] : [nashriyot ko‘rsatilmagan], 2020.
8. Duda A.M. Co-Managing Land and Water for Sustainable Development. – 2019. – July. – [Nashr haqidagi qo‘shimcha ma’lumotlar ko‘rsatilmagan].
9. Matkarimov M.M. Yashil iqtisodiyotga o‘tishda yer va suv resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish va uni boshqarish : monografiya. – Urganch : “Ma’mun universiteti” NTM, Khwarezm Publication MChJ nashriyoti, 2026.
10. Matkarimov M. Markaziy Osiyoda transchegaraviy suv resurslarini boshqarish va adolatli taqsimlashning nazariy-huquqiy asoslari // Muhandislik va iqtisodiyot. – 2026. – № 3. – Mart. – [Maqola sahifalari ko‘rsatilmagan].

11. Soncini-Sessa R., Weber E., Castelletti A. Integrated and Participatory Water Resources Management: Theory. – 1st ed. – Vol. 1A. – [Nashr joyi ko'rsatilmagan] : [nashriyot ko'rsatilmagan], 2007.
12. Sultonov A., Rahimov F. Yashil iqtisodiyot va qishloq xo'jaligi: O'zbekiston tajribasi. – Toshkent : Ekonomika va Innovatsiya, 2020.
13. Vaxabov A.V., Xajibakiyev Sh.X. va boshq. Yashil iqtisodiyot : darslik. – Toshkent : Universitet, 2020.
14. Yusupov Sh., Tursunov D. Yashil iqtisodiyotga o'tish sharoitida ekologik boshqaruvni takomillashtirish masalalari // O'zbekiston Milliy universiteti ilmiy axborotnomasi. – 2021. – [Jurnal soni va maqola sahifalari ko'rsatilmagan].
15. Zokirov Sh. Yer va suv resurslarini integratsiyalashgan boshqarish metodologiyasi. – Toshkent : O'zbekiston Fanlar akademiyasi nashriyoti, 2019.

Internet resurslari

16. O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi — LexUZ [Elektron resurs]. – URL: https://lex.uz (murojaat qilingan sana: 26.07.2026).

IQTISODIYOT ЭКОНОМИКА ECONOMY

YASHIL

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz HAKIMOV

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Hasan MAQSUDOV

2026. № 7/2

© Materiallar ko‘chirib bosilganda ““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma’sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga
maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.
El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo‘lishingiz mumkin. Obuna bo‘lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to‘lov haqidagi ma’lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo‘natishingizni so‘raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo‘natamiz.

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№566955 reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug‘bek tumani
Kumushkon ko‘chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz